

Frank van Vree

Een onverteerd verleden. Nederland en zijn koloniale geschiedenis.

Een korte voordracht bij de presentatie van Piet Hagen, *Koloniale oorlogen in Indonesië*,
25 april 2018

Een jaar of vijftien jaar geleden gaf ik aan de UvA een werkcollege onder de titel “Zo dichtbij en toch zo ver weg”, met als doel te komen tot een *on line* tentoonstelling, met foto’s, prenten en streaming archiefbeelden (toen volstrekt nieuw), met als thema de verhoudingen tussen Indonesiërs en Nederlanders – onder, inderdaad, de veelzeggende titel: “Zo dichtbij en toch zo ver weg”. In de tentoonstelling was een poging om verder te kijken dan het overheersende, nostalgische beeld dat het beeld van het Nederlandse kolonialisme al decennia lang bepaalde.

Voor een van de studenten nam het werken aan dit project een onverwachte wending: in een poging haar eigen familiegeschiedenis kritisch in beeld te brengen – haar familie had jarenlang in Indonesië gewoond - ontstond een conflict, waarbij de ene helft van de familie tegenover de andere kwam te staan, met als inzet het wel of niet ter discussie willen stellen van de eigen nostalgische herinneringen aan de jaren in de kolonie.

Ik vertel dit verhaal, omdat deze familie in meer dan een opzicht model staat voor Nederland als geheel. “Men voelt nog steeds een neiging de scherpe kanten van het Nederlandse kolonialisme af te zwakken en zo veel mogelijk te behouden van het exotische en romantische dat met deze lange periode uit het nationale verleden is verbonden”, zo betoogde historicus Gert Oostindie in 2002, naar aanleiding van de tamelijk kritiekloze viering van 400 jaar VOC. En hij vervolgde: “de Nederlanders hebben nog steeds moeite het kolonialisme in hun idee van de natie te incorporeren, en daarmee hebben ze het dekolonisatieproces eigenlijk nooit voltooid.”

Oostindie was en is niet de enige die er zo over dacht. Politiek filosoof Jos de Beus, te jong overleden, schreef in diezelfde tijd dat de publieke herinnering aan Nederlands-Indië gevangen zat in een labyrint van een allesbeheersend moralisme, waarin universele ethische waarden streden met een sterke behoefte aan rechtvaardiging, solidariteit met veteranen, remigranten en kampoverlevenden, schaamte en nostalgie naar een verloren paradijs.

Ik denk dat De Beus gelijk had. In de publieke herinnering aan het kolonialisme, zoals dat bijvoorbeeld vorm kreeg op de televisie en in films, was sinds de jaren zestig en zeventig weliswaar sprake van terugkerende kritische geluiden, maar tegelijkertijd bleven veel gevoelige thema's uit de koloniale geschiedenis vrijwel onbesproken. Bovendien werd vrijwel zonder uitzondering vastgehouden aan een exclusief Nederlandse perspectief, waarbij vaak sprake was van een hardnekkige, zij het soms versluierde romantisering van de koloniale samenleving en een depolitisering van het geschiedbeeld.

Veel films en documentaires uit de tweede helft van de twintigste eeuw – die ik vrij systematisch heb bestudeerd - begonnen met romantische beelden van rijstvelden, een stadsgezicht, een witte familie omgeven door Indisch personeel, aan de thee in de tuin, idyllische taferelen die wreed worden verstoord door beelden van de aanval op Pearl Harbour, waarna de ellende begint - om nooit meer op te houden.

Veel voorstellingen van de koloniale geschiedenis zijn niet alleen doortrokken van nostalgische sentimenten, maar ook van een schijnbaar onuitroeibare, relativiserende zelfrechtvaardiging, waaruit het Nederlandse kolonialisme tevoorschijn komt als een milde vorm van overheersing - of dan ten minste als de minst slechte, in vergelijking met bijvoorbeeld het Franse, Portugese of Belgische kolonialisme. De voosheid van de idyllische en harmonieuze beelden van de koloniale samenleving worden zelden doorgeprikt, zo stelde Rudy Kousbroek al eens vast - terwijl de meeste Nederlanders de Indonesische bevolking nooit écht hebben zien staan.

De idee van Nederlands-Indië als een verloren paradijs, zo dominant in de overgeleverde voorstellingen, vond een onverdachte, maar complementaire tegenhanger in de impliciete, maar krachtige suggestie - met name met betrekking tot de jaren '40-'50 - dat de Nederlanders en andere groepen die verbonden waren met de koloniale macht, eigenlijk vooral *slachtoffers* waren – eerst van de Japanse bezetters, vervolgens van de Republikeinen en ten slotte van de eigen Nederlandse regering, die dienstplichtigen en beroepsmilitairen inzette in wat later een ‘smerige oorlog’ bleek te zijn.

De laatste jaren lijkt er sprake van een zekere kentering, maar de ambiguïteit lijkt niettemin niet verdwenen. Een treffend voorbeeld daarvan vormt de tentoonstelling *Het Verhaal van Indie*, de vaste, nationale overzichtstentoonstelling, op de tweede verdieping van Museum Bronbeek, geopend in 2010. De tentoonstelling schippert tussen enerzijds een erkenning van de fundamentele ongelijkheid en het gewelddadige karakter van het kolonialisme, en anderzijds de idee van Indië als het verloren land, als het land van de vergetelheid, decor van enerzijds de traumatische ervaringen voor Indische Nederlanders en anderzijds de onvermijdelijke onafhankelijkheidsoorlog. Anders gezegd: de tentoonstelling is kritisch en problematiseert veel clichévoorstellingen, maar ontkomt tegelijk niet aan ambivalenties.

Een mooie illustratie van deze dubbelzinnigheid vormt het koloniale hemelbed dat in een van de zalen is neergezet en voorzien van de volgende tekst:

“De relatie tussen Nederland en de archipel wordt wel beschreven als een huwelijk. Of beide partners met evenveel plezier het koloniale bed delen, is de vraag. De bruid is nooit echt ten huwelijk gevraagd, er is zelfs geen romantische vrijage aan vooraf gegaan. De bruidegom leek vooral geïnteresseerd in haar bezittingen”.

Het is een problematische voorstelling: het kolonialisme als een huwelijk, zij het tussen ongelijke partners, gesymboliseerd in een hemelbed, een beeld dat op zichzelf al beladen is met romantische en exotische, om niet te zeggen erotische getinte connotaties.

Het schuurt, deze voorstelling van het kolonialisme als een hemelbed, en Indonesië als een vrouw – en als de makers die metafoor dan toch hadden willen gebuiken, hadden ze er goed gedaan de lijn door te trekken naar het debuut Lucebert, zijn allereerste gedicht, geschreven op 19 december 1948, de dag dat de tweede zogenaamde politionele actie begon, getiteld *'Minnebrief aan onze gemartelde bruid Indonesia'*. Voor hem stond vast dat Nederland, na alle verschrikkingen van de Duitse bezetting, zich in Indonesië van vergelijkbare methoden bediende.

En daarmee kom ik bij de studie die hier vandaag ten doop wordt gehouden. *Koloniale oorlogen in Indonesië. Vijf eeuwen verzet tegen vreemde overheersing*. Een relaas van vijfhonderd militaire acties, expedities en oorlogen, zowel te land als ter zee, niet allemaal gevoerd door Nederland, maar ook door andere Europese landen en Japan, primair om de rijkdommen van het land te exploiteren.

Het boek van Piet Hagen laat weinig aan duidelijkheid over: het is een waardevolle bijdrage aan het Nederlandse *livre noir du colonialisme*, het zwartboek van het kolonialisme, dat duidelijk maakt dat ongelijkheid, geweld en onderdrukking het alfa en omega van het kolonialisme vormen. Het is een belangrijk boek – waarmee ik de auteur van harte wil feliciteren. Het wordt tijd dat deze rauwe waarheid eindelijk een rotsvaste plaats krijgt in het beeld dat Nederlanders van hun eigen geschiedenis hebben.